

утвержденное положение Комитета Министров, объявленное Сенату Министром Внутренних Дел, 4 августа 1859 г. // ПСЗ. – Собр. 2. – Т. 34. – № 34791. – С. 770.

14. Об отдаче питейной продажи с 1767 года на откуп во всем государстве кроме Сибирской губернии: Манифест, 1 августа 1765 г. // ПСЗ. – Собр. 1. – Т. 17. – № 12444. – С. 199.

15. Об отдаче питейных сборов с 1783 года на откуп раздробительно т. е. не целыми Губерниями, но городами и селениями: Сенатский, 24 августа 1781 г. // ПСЗ. – Собр. 1. – Т. 21. – № 15216. – С. 227.

16. Орлик В. М. Податкова політика Російської імперії в Україні в дореформений період: монографія / В. М. Орлик – Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2007. – 631 с.

17. Терехов Н. В. Борьба правительства с недоимками винных откупщиков во второй четверти XIX вв. Известия Российского государственного педагогического университета им. А. И. Герцена. Т. 4. – Вып. 22. – С.-П., 2006. – С. 130–135.

18. Энциклопедический словарь Ф. А. Брокгауза и И. А. Ефрона: В 86-и томах / Под ред. И. Е. Андреевского. – С.-Петербург, 1890–1907.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Демешко Юрій Олександрович – аспірант кафедри гуманітарних наук та документознавства Кіровоградського національного технічного університету.

Наукові інтереси: діяльність купецького стану в органах управління Новоросійським краєм у дореформений період.

УДК 94(477,65)“1812”

БІЙ ПІД САЛТАНІВКОЮ – ПЕРША ВИДАТНА БИТВА ГЕНЕРАЛА М. М. РАЄВСЬКОГО У ВІТЧИЗНЯНІЙ ВІЙНІ 1812 РОКУ

Валерій КІЗЮН (Кіровоград),

Олег СИНЕНКО (Кіровоград)

У статті розглядається битва під Салтанівкою й героїчний подвиг 7 корпусу під командуванням генерала Раєвського.

Ключові слова: Салтановка, Раєвський, Вітчизняна війна 1812 року, бій, батарея, атака.

В статье рассматривается сражение под Салтановкой и героический подвиг 7 корпуса под командованием генерала Раевского.

Ключевые слова: Салтановка, Раевский, Отечественная война 1812 года, бой, батарея, атака.

In the article considering the battle near Saltanovka and heroic deed 7-th corps under the command of general Raevskyi

Keywords: Saltanovka, Raevskyi, the Great Patriotic War of 1812 year, battle, battery, Attack.

З 1962 року починається розробка ролі економічного чинника у війні 1812 року Л. Г. Безкровний зміг всебічно показати військові та економічні можливості Росії, спростувавши міф про погану оснащеність російської армії. Стратегічний план вторгнення Наполеона в Росію спеціально не вивчався. Тим паче, у літературі міцно утвердилася думка про те, що задовго до вторгнення французький полководець прийняв рішення оволодіти Москвою [1; 2].

У 60–80-ті роки пробіл у розробці першого етапу війни в основному був заповнений. Найбільш докладно він висвітлений у монографіях Л. Г. Безкровного, П. А. Жиліна, І. А. Троїцького [2; 9; 11].

З початку 1990-х та до цього часу вийшли праці присвячені переважно приватним питанням історії війни 1812 року, і якщо раніше Російська імперія

поставала жертвою в питанні про причини війни, то тепер переважає думка, що війна була викликана комплексом політичних й економічних протиріч між Росією і Францією, зіткненням їхніх інтересів в Німеччині, Польщі, на Близькому Сході. Не заперечується відверте прагнення Наполеона до гегемонії в Європі, однак при цьому особливо відрізняється очевидне бажання Олександра I домогтися реваншу за військові поразки 1805–1807 років. Також неспроможним називається думка про раптовість нападу.

Метою цієї статті є спроба узагальнення наукових досліджень істориків радянського та пострадянського періодів щодо битви під Салтанівкою й героїчного подвигу 7-го корпусу під командуванням генерала Раєвського в результаті чого стало можливим об'єднання армій Багратіона та Баркляя-де-Толлі під Смоленськом.

Стратегічне розгортання російської армії напередодні агресії військ Наполеона було вироблено вкрай невдало. У момент вторгнення ворогів російські війська були розкидані на території в 600 кілометрів. 1-ша західна армія Баркляя-де-Толлі розташовувалася в районі між Россієнами і Лідою на фронті в 180 кілометрів, армія Багратіона займала відрізок у 50 кілометрів між Німаном і західним Бугом. Між 1-ю і 2-ю західними арміями існував 100-кілометровий розрив, у який і було спрямовано центральне угруповання військ Наполеона. 3-тя Західна армія генерала Тормасова розташовувалася на Волині й була відділена від армії Багратіона 200-кілометровою лісово-болотяною смугою Полісся [6, с. 82]. Армії діяли на значному просторі відокремлено один від одного, без єдиного центру управління та координації сил.

У зв'язку з відсутністю заздалегідь розробленого реального плану ведення війни російська армія змушена була на початку війни діяти за планом, запропонованим пруським генералом Фулем – найближчим радником царя з військових питань. Фуль запропонував розділити наші сили на дві армії і в разі дії французів проти армії Баркляя-де-Толлі вона повинна була відходити до Двіни, до Дріського укріпленого табору, армія ж Багратіона мала діяти у фланг і тил наполеонівської армії.

Згідно з цим планом армія Баркляя-де-Толлі відступила до Дріського табору, збільшивши розрив між собою й армією Багратіона до 200 км. У цей пролом рушив маршал Даву і, зайнявши Мінськ, створив загрозу знищення російських армій нарізно.

У Наполеона в межах Росії було вже понад 300 000 вояків, що становили головну масу – центр, не рахуючи допоміжних “васальних” військ, які діяли на флангах.

Імператор послав головні сили – 150 000 Мюрата – на армію Баркляя, вирішивши обійти лівий фланг 1-ї армії і відрізати її від Москви та центральних областей. Своему братові – вестфальському королю Ієроніму з 80 000 вояків – він доручив наздогнати Багратіона й розгромити його, у той час як корпус Даву – 50 000 солдат – був відправлений на перехоплення відступу 2-ї армії. Армія Багратіона, таким чином, повинна була опинитися між молотом і ковадлом [7, с. 276].

Після вторгнення військ Наполеона в Росію 1-ша (45 тис. солдатів) і 2-га (110 тис. солдатів) західні армії росіян були розділені французькими корпусами. Щоб якомога швидше з'єднати російські сили, командувач 2-ю армією Багратіон одержав наказ терміново рухатися на з'єднання з 1-ю армією Баркляя-де-Толлі.

Скориставшись стратегічними прорахунками російського головнокомандувача імператора Олександра I, Наполеон прагнув не допустити з'єднання 1-ї і 2-ї російських армій. Його головні сили рухалися з району Вільно трьома паралельними напрямками: від Вільно на Вітебськ, Красний, Смоленськ наступав корпус маршала Даву; на Свенцяни, Дріск, Полоцьк, Красний, Смоленськ просувалися війська Жерома [4, с. 67].

У розпорядженні могильовського губернатора Д. А. Толстого, який спробував до підходу армії Багратіона організувати оборону міста, були загін полковника А. І. Грессера (близько 400 осіб), що відступив з-під Борисова, і не призначений для військових дій батальйон внутрішньої оборони (200–300 чоловік).

Ці невеликі сили розташувалися в західній околиці міста на Віленському полі під прикриттям земляного валу. Перша атака французьких кінних єгерів була відбита, проте після прибуття піхоти противника боротьба стала нерівною. Частина французької піхоти рушила в обхід правого флангу захисників міста, до Шкловських воріт, а друга частина пішла в багнетову атаку. Солдати могильовського батальйону, відстрілюючись залпами, почали організований відступ на південь, оминаючи центр міста. Пройшовши Биховську заставу через Буйнічі, вони відійшли до села Дашківка. У бою за Могильов втрати росіян склали 40—50 осіб убитих і поранених разом, 200 осіб потрапили в полон.

Вступивши 20 липня в місто, французи перебили караули й захопили міст через Дніпро, продовольчий склад, велику кількість коней та великої рогатої худоби.

21 липня Даву, прибувши в Могильов, вислав по дорозі на південь третій кінно-єгерський полк з бригади Бордессуля із завданням провести розвідку, а разом наздогнати й розбити загін полковника Грессера, що відступав. Крім того, у цьому напрямку Даву наказав підготувати засідку (24 тис. піхоти, 4 тис. кавалерії і близько 60 гармат) для 2-ї російської армії [9, с. 48]. Армія Багратіона смертельно втомилася, адже іноді, відриваючись від супротивника, солдати проходили за два дні близько 80 км. На марші до Могильова 2-га армія розтягнулася майже на 120 верст: авангард уже бачив Могильов, а ар'єргард ще тільки залишав Бобруйськ [13, с. 36]. Стратегічний план Багратіона полягав у тому, щоб переконати маршала Даву, що 2-га армія не має ніяких інших намірів, як заволодіти Могильовом. Тільки в цьому випадку Даву притримає основні сили в місті й буде займатися зміцненням обраних ним самим позицій. Це полегшить становище Раєвського, а 2-га армія тим часом зуміє переправитися через Дніпро для з'єднання з 1-ю армією Баркляя-де-Толлі.

21 липня, коли основні сили військ Раєвського перебували біля Старого Бихова, козачий полк кількістю 2000 осіб під командуванням В. А. Сисоева, що наступав в авангарді кінноти Сіверса, наближався до Могильова. Дізнавшись від загону Грессера, що відступав з міста про вступ туди французьких військ, Сисоев після підходу ще двох козачих і двох драгунських полків продовжив рух уперед. Він розгорнув свої полки в одну лінію, причому в центрі був один козацький полк, а на флангах – по два. Зважаючи на виявлену слабкість супротивника, загального резерву не було створено, зате в кожному полку був створений приватний резерв. У такому бойовому порядку загін Сисоева злагоджено атакував противника. Полк, який перебував у центрі, завдав удару з фронту, а інші полки – з флангів. У 6 км від Могильова відбулася зустріч російського авангарду з висланим на Старо-Биховську дорогу третім кінно-єгерським полком корпусу Даву. У перестрілці козаки оточили кінних єгерів і завдали їм суттєвої шкоди: близько 500 осіб було вбито й поранено, 215 потрапило в полон, враховуючи командира 3-го кінно-єгерського полку полковника Сен-Мара, інші втекли. У ході переслідування противника козачий авангард Сисоева був зупинений біля села Буйнічі вогнем французької артилерії.

Дізнавшись про те, що війська Даву вже оволоділи Могильовом, Багратіон відповідно до раніше прийнятого плану вирішив провести силами 7-го піхотного корпусу розвідку боєм. Завдання бою – з'ясувати склад військ противника в районі Могильова та в разі, якщо б у цьому районі виявилися лише передові частини корпусу Даву, оволодіти Могильовом, забезпечивши тим самим для 2-ї західної армії переправу через Дніпро. Якщо ж у районі Могильова опиняться головні сили корпусу Даву, то Багратіон розраховував використовувати майбутній бій з метою утримати супротивника на позиції біля Могильова, а тим часом переправити 2-гу західну армію через Дніпро південніше Могильова й направити її форсованим маршем до Смоленська. Багратіон наполегливо вимагав від Раєвського прискорити атаку супротивника для того, щоб не дати йому посилитися, й одночасно вживав заходів щодо пошуку переправи між Могильовом і Старим Биховом. Він писав Раєвському 23 липня: “Ежели бы Бог дал нам сыскать способ найти переправу между Вами и Старым Быховом, то мы бы и минуты не мешкали переправиться” [12, с. 370]. Маневр Багратіона вдався: Даву прийняв кінноту Платова за основний ударний загін 2-ї армії і почав зміцнювати свої позиції під Салтанівкою, а тим

часом армія Багратіона біля Старого Бихова переправилася на лівий берег Дніпра й пішла на південь, згодом з'єднавшись з 1-ю армією Барклайя -де-Толлі.

В результаті, 22 липня війська 2-ї армії Багратіона займали таке положення: 7-й піхотний корпус розташовувався біля Дашківки, 8-й піхотний корпус - біля Старого Бихова в одному переході від 7-го корпусу. Сюди ж прибув і корпус отамана Платова із завданням переправитися в цьому пункті через Дніпро й попрямувати його лівим берегом на з'єднання з 1-ю західною армією.

Багратіон планував атакувати противника 24 липня. До цього часу він мав намір зосередити в районі на південь від Могильова всі свої війська. У зв'язку з майбутнім боєм Багратіон просив Платова тимчасово відкласти переправу корпусу через Дніпро.

Тим часом Даву, дізнавшись про наміри Багратіона, відразу ж приступив до вибору позиції для бою, щоб затримати російську армію. Ураховуючи наявність у складі її значних сил кавалерії й артилерії, Даву обрав позицію біля Салтанівки на закритій і пересіченій місцевості.

Позиція мала протяжність близько двох кілометрів і була обмежена зі сходу Дніпром, а із заходу – лісами. З фронту вона прикривалася струмком Салтанівка, який протікав з північного заходу на південний схід в яру і впадав у Дніпро.

Противник зайняв оборону на зазначеній позиції, маючи наступний бойовий порядок. На правому фланзі, біля Фатово, розташовувалося п'ять батальйонів 108-го лінійного полку четвертої дивізії генерала Ж.-М. Дессе та один батальйон 85-го лінійного полку генерала Фрідерікса. На лівому фланзі, біля Салтанівки, перебували три батальйони 85-го лінійного полку та рота вольтижерів. За правим флангом, між селами Фатово й Селец, були розташовані чотири батальйони 61-го лінійного полку, що складали приватний резерв. Біля села Селец у резерві були три полки дивізії генерала Кампана й п'ята красирська дивізія генерала Валанса. Інші французькі частини охороняли підступи до Могильова й дороги з нього на Ігумен і Белинічі. До початку битви французькі війська налічували біля Салтанівки 18500 осіб піхоти, 3000 бійців кавалерії, 55 гармат. Для захисту Могильова корпус Даву зайняв вигідні позиції біля Салтанівки на відкритій території височині, що позбавляло російські війська, розташовані в болотистій, покритій густим лісом місцевості, можливості дії широким фронтом і використання кавалерії й артилерії. Міст через річку Салтанівка був перегороджений, вітрякова гребля перекопана. Артилерія поставлена на вигідних для обстрілу ділянках [8, с. 39].

Французька позиція під Салтанівкою добре прикривалася природним рельєфом. З фронту її захищав струмок у глибокому яру, через який по великій дорозі була побудована гребля з навалених дерев і споруджений міст. Зі сходу протікав Дніпро; місцевість, прилегла до річки, була заболоченою і непрохідною для військ. На заході лівий фланг французької позиції, що тяглася до села Фатово, прикривався лісом. Греблі та мости, що були єдиними доступними переходами через болотисті береги струмка, були за вказівками Даву зламани або забарикадовані.

Близько 7 години ранку 23 липня авангард 7-го корпусу російських військ у складі 6-го і 42-го егерських полків почав наступ у напрямку Салтанівка. 7-й піхотний корпус генерал-лейтенанта Раєвського мав таку структуру: авангардом армії командував ген.-ад'ютант Васильчиков; 12-ю піхотною дивізією - ген.-майор Колюбакін; 26-ю піхотною дивізією (обхідна колона) - ген.-майор Паскевич; авангардом 7-го піхотного корпусу (6-й і 42-й егерські полки) - командир 6-го егерського полку, полковник Глебов. Крім того, у битві брали участь: 12-та піхотна дивізія – Смоленський піхотний полк (полковник Рилєєв, майори Мацкевич, Шевельов, Шенгелідзев), Новоінгерманландський піхотний полк, Алексопольський піхотний полк (полковник Панцербітер, підполковник Петригін, майори Біціллі й Подпрятков), 6-й егерський полк (полковник Глебов, майори Петровський і Старов). 26-та піхотна дивізія: Ладозький піхотний полк (полковник Савоїні, майор Шабер), Полтавський піхотний полк (полковник Лібгардт, підполковник Коншин, майори Давидов та Єрмаков), Нижньогородський піхотний полк (полковник Ладиженський, підполковник Кадишев, майор Іванов), Орловський піхотний полк (майори Берников і Путятін), 42-й егерський полк (підполковник Синенко, майори Ситін і

Хвіцкой). Також брали участь західний батальйон 5-го егерського полку, запасний батальйон 42-го егерського полку (майори Синіцин і Желтов), Київський драгунський полк, Охтирський гусарський полк 2-го піонерного полку, мінерна рота підполковника Сазонова. 12-та артилерійська бригада: батарейна рота № 12, легкі № 22 і № 23 роти. 26-та артилерійська бригада: батарейна рота № 26, легкі № 47 і № 48 роти, кінна № 9 рота 3-ї резервної артилерійської бригади.

Відкинувши сторожові пости супротивника, він до 8-ї години досяг моста. Незважаючи на сильний рушничний й артилерійський вогонь, який противник вів з лівого берега, російські егері під командуванням полковника Глебова подолали міст і продовжували просуватися вперед, але незабаром, зустрівшись з батальйонами 85-го полку французів, вони змушені були відійти назад.

Прибувши до місця бою, що зав'язався, та оцінивши обстановку, Раєвський переконався в складності проведення атаки на цьому напрямку, а також ясно побачив загрозу лівому флангу свого корпусу з боку військ противника, що розташувався біля Фатово. У зв'язку з цим він прийняв рішення атакувати французькі війська одночасно і в напрямку на Салтанівку, і в напрямку на Фатово, причому для наступу на першому напрямку призначалися війська головних сил корпусу, а на другому - частини 26-ї піхотної дивізії генерала Паскевича.

Згідно з прийнятим рішенням 26-тої піхотної дивізії потрібно було зробити по вузькій лісовій стежині маневр у бік Фатово й атакувати французькі війська, що там містилися. Початок цієї атаки повинен був послугувати сигналом для переходу в наступ головних сил 7-го піхотного корпусу. Дивізія Паскевича виступила на виконання однією колоною. В голові її перебували два батальйони Орловського й Нижньгородського полків з 12 гарматами, далі йшов Полтавський полк, 6 гарматами, Ладозький полк, 1 батальйон Нижньгородського полку, 2 гармати й кавалерія, яка замикала колону. При підході до Фатово в лісі головні батальйони 20-ї піхотної дивізії зустрілися з батальйоном 85-го полку супротивника. Цей батальйон, висунутий на правий берег струмка, призначався для атаки у фланг російських військ, які рухалися до Салтанівки. Російські егері спільною і влучною стрільбою затримали просування французького батальйону й витіснили його з лісу.

На допомогу батальйону 85-го полку французьке командування направило батальйон 108-го полку. Обидва батальйони противника зайняли позицію на височині на півдні від.

Паскевич, розгорнувши на узліссі батальйони Орловського й Нижньгородського полків, наказав рішуче атакувати противника. Російські батальйони з криком "ура!" зладнано пішли в атаку, відкинули супротивника і, переслідуючи його, оволоділи Фатово. Висунуті на узвишшя до півдня від Фатово 12 гармат підтримували вогнем атаку піхотних батальйонів.

При виході із села російські батальйони були раптово атаковані чотирма батальйонами 108-го полку, що сховалися в житі. Зав'язався запеклий рукопашний бій, у якому російські війська, виявивши виняткову мужність і героїзм, змушені були почати відхід, адже сили були нерівними.

Майже одночасно з переходом у наступ батальйонів Орловського й Нижньгородського полків почав наступати Полтавський полк. Атака полку спочатку розвивалася успішно. Полк перейшов струмок біля мосту й атакував батальйон 108-го полку французів, що розміщувався західніше від Фатово. Однак незабаром противник ввів у бій два батальйони 61-го полку з особового резерву, які завдали Полтавському полку удар у фланг і змусили його відступити.

Тим часом Паскевич висунув на узгір'я ще 6 гармат, на висоті західніше дороги розташувалися Ладозький полк, а далі на захід, у лісі (ще лівіше) – стрільці. Ці війська зірвали всі спроби противника переправитися через струмок на лівому фланзі і в центрі.

На правому фланзі дивізії Паскевича двом батальйонам супротивника, які переслідували батальйони Орловського й Нижньгородського полків, що відходили з лівого берега, удалося перейти струмок і обійти правий фланг дивізії.

З метою ліквідувати загрозу, що нависла над військами правого флангу, Паскевич направив проти французьких батальйонів Полтавський полк, позаду якого поставив чотири-гарматну батарею.

Французи рішуче атакували Полтавський полк. Останній повільно став відступати на батарею. Коли він підійшов до неї, то швидко розступився в обидві сторони, і колони противника, що наступали виявилися перед російською батареєю. Українські артилеристи зустріли ворога згубним картечним вогнем. Піхотинці Полтавського піхотного полку стрімко атакували французькі батальйони й відкинули їх на лівий берег струмка.

У той час, як відбувалися ці події, у напрямі дій головних сил 7-го корпусу складалася наступна обстановка. Для наступу на Салтанівку генерал Раєвський сформував колону із Смоленського піхотного полку, який був одним з кращих полків корпусу, і розташував її на дорозі. Колона повинна була стрімкою штиковою атакою оволодіти греблею й забезпечити наступ решти сил корпусу.

Сам Раєвський атакував фронтально позиції французів 3-ма полками в лоб. Смоленський піхотний полк, наступаючи по дорозі, повинен був оволодіти греблею. Два егерських полки (6-й і 42-й) в розсипному строю забезпечували наступ на греблю. У ході атаки колону Смоленського полку в правий фланг небезпечно контратакував батальйон 85-го французького полку. Командир Смоленського піхотного полку полковник Рилєєв був важко поранений картечню в ногу. У критичний момент бою Раєвський особисто очолив атаку, повернув колону й відкинув французький батальйон за струмок.

Унаслідок різних причин наступ на Салтанівку почався не одночасно з наступом на Фатово, як передбачалося за планом, а значно пізніше. Раєвський виявив загрозу раптового удару противника з правого флангу лише тоді, коли очолювана ним колона підходила до греблі. Ця загроза була настільки небезпечною, що Раєвський змушений був повернути колону від греблі в бік ворожого батальйону. Зав'язався запеклий бій, у результаті якого Смоленський полк розгромив батальйон французів і відкинув його залишки за струмок.

Від полонених, захоплених під час бою, Раєвський дізнався, що на напрямку дій 7-го піхотного корпусу французьке командування зосереджувало основні сили групи військ Даву в складі до п'яти дивізій. Зважаючи на явну перевагу сил противника, а також урахуваючи, що бойові дії частин 7-го піхотного корпусу під Салтанівкою обмежили війська Даву й тим самим виконали поставлене перед ними завдання, Раєвський вирішив не відновлювати атаки й віддав наказ на відхід. Багратіон затвердив це рішення. За наказом Раєвського війська 7-го піхотного корпусу під прикриттям сильного ар'єргарду у ніч на 24 липня відійшли до Дашківки.

Бій під Салтанівкою характеризувався великим напруженням. У рапорті П. І. Багратіона Олександрю I від 25 липня 1812 про битву біля Салтанівки віддавалось належне мужності й самовідданості всього особового складу, що перебував під командуванням генерала Раєвського: “В особенную обязанность поставляю повергнуть монаршему воззрению безпримерную храбрость войск 7 корпуса, отражавших и преследовавших сильнейшего несравненно противу себя неприятеля, с девяти часов утра до шести вечера. Таковий подвиг воинства российского, по единогласному показанию в плен взятых, и по соображению с оставленными трупами на поле преследования, делает в войске неприятельском убитыми и ранеными более пяти тысяч человек” [5, с. 209]. Російські війська показали в цьому бою винятковий героїзм і мужність. Генерал Раєвський доповідав Багратіону: “Единая храбрость и усердие российских войск могла избавить меня от истребления противо толика превосходного неприятеля и в толика невыгодном для меня месте; я сам свидетель, как многие штаб-, обер- и унтер-офицеры, падуча по две раны, перевязав оные, возвращались в сражение, как на пир. Не могу довольно не похвалить храбрость и искусство артиллеристов: в сей день все были герои...”

До тих, хто відзначився в бою під Салтанівкою, належали сам генерал Раєвський і його обидва сини – Олександр і Микола, генерали Васильчиков, Коллюбакін і Паскевич, полковники Савоїні, Ладиженський і Кадишев, підполковник Саблін і багато інших. 23 липня на світанку генерал-лейтенант Раєвський виступив від Дашківки до Могильова, перекидаючи й женучи перед собою ворожі війська, на шляху їх зустрічі. О 8-й годині по півночі прибув він до Салтанівки й негайно наказав 12-й піхотній дивізії генерал-майора Коллюбакина

атакувати міст. Ліси, що оточують село Салтанівка, не діли змогу підійти до цього мосту інакше, як тільки великою дорогою, по якій була ворожа батарея. Не зважаючи на те, росіяни рушили вперед з дивовижною твердістю, але, будучи оточеними хмарою куль і картечі противників, вони жодним чином не могли оволодіти мостом. Потім, як описав Бутурлін, Раєвський спробував застосувати обхідний маневр, для чого направив уліво від моста піхотну дивізію генерала Паскевича, але й цей жест не був успішним. Атака на міст, що веде до Салтанівки, відновилася: “Генерал-лейтенант Раєвський і генерал-ад’ютант Васильчиков, спішивши, самі подавали приклад, ідучи попереду колони! Війська, зворушені їхньою присутністю, робили нові зусилля, щоб вийти з оточення ...” [3, с. 191 – 192].

У наказі військам 2-ї Західної армії від 25 липня 1812 Багратіон оголосив подяку генералам, офіцерам і всім військам, які брали участь у бою під Салтанівкою. За виконані бойові заслуги 409 осіб отримали нагороди. 31 липня 1812 в петербурзькій газеті “Северная почта” було надруковано таке повідомлення: “Сколь ни известно общее врожденное во всех истинных сынах России пламенное усердие к Государю и отечеству, мы не можем однако умолчать перед публикою следующего происшествия, подтверждающего сие разительным образом. Пред одним бывшим в сию войну сражением, когда генерал-лейтенант Раевский готовился атаковать неприятеля, то будучи уверен, сколько личный пример начальника одушевляет подчиненных ему воинов, вышел он пред колонну, не только сам, но поставил подле себя и двух юных сыновей своих, и закричал: “Вперед, ребята, за Царя и за Отечество! Я и дети мои, коих приношу в жертву, откроем вам путь”. – Чувство геройской любви к Отечеству в сем почтенном воине должно быть весьма сильно, когда оно и самый глас нежной любви родительской заставило умолкнуть” [10, с. 83].

Ось як описав той бій в одному з листів рідним сам М.М. Раєвський-старший: “Вы, верно, слышали о страшном деле, бывшем у меня с маршалом Даву. Сын мой Александр показал себя молодцом, а Николай даже во время самого сильного огня беспрестанно шутил. Этому пуля порвала брюки; оба сына повышены чином, а я получил контузию в грудь, по-видимому не опасную”.

Як відзначають сучасні дослідники, бій під Салтанівкою і подвиг Раєвського із синами багато в чому визначили хід війни. Якби наказ Багратіона не вдалося виконати, дві російські армії не змогли б з’єднатися, і перед французами шлях на Москву був би відкритий ще на самому початку війни, до Бородіна. Так лише один бій повернув хід історії.

Перше хрещення вогнем 11-річного прапорщика Миколи Раєвського, що дослужився пізніше до звання генерал-лейтенанта, безсумнівно, позначилося на всій його подальшій долі. Він, як і його батько, стане, за влучним висловом поета, “службой царю, отцом солдатам”.

Щоб увести супротивника в оману стосовно подальших дій російських військ, Багратіон наказав 7-му корпусу протягом 24 липня перебувати в Дашківці, а Платова просив направити ввірений йому козачий корпус на з’єднання з 1-ю західною армією по лівому берегу Дніпра біля Могильова. На думку Багратіона, це повинно було запевнити французьке командування в тому, що росіяни мають намір відновити атаку на Могильов як зі сходу, так і з півдня, з боку Дашківки.

24 липня козачий корпус переправився через Дніпро біля Ворколабова й рушив у напрямку, вказаному Багратіоном. У той же день 7-й піхотний корпус залишався в Дашківці. Противник, очікуючи атак росіян, перебував біля Могильова, не здійснюючи ніяких заходів. Позиція біля Салтанівки посилено зміцнювалися французами.

Тим часом біля Нового Бихова було закінчено наведення моста, і 25 липня по ньому почалася переправа частин 8-го піхотного і 4-го кавалерійського корпусів 2-ї західної армії. Наступного дня 7-й піхотний корпус відійшов від Дашківки, здійснив переправу через Дніпро й почав рух услід за головними силами армії.

Фланговий марш 2-ї західної армії від Нового Бихова до Смоленська прикривався з боку Могильова міцною завісою з армійських козачих полків. Армія

рухалася за маршрутом Пропойськ, Чериков, Кричев, Мстиславль, Хіславичі, Смоленськ. Противник не чинив на російські війська якого-небудь опору.

25 липня армія Багратіона переправилися через Дніпро й рушила до Смоленська. 26 липня і 7-й корпус Раєвського відійшов від Дашківки до переправи й пішов за основними силами Багратіона. Відступ був прикритий густою мережею козачих пікетів. У результаті цього Даву не відразу дізнався про відступ, а коли дізнався, не мав уявлення про напрям відступу. Таким чином, час для переслідування був упущений. З властивим йому гумором Багратіон писав Єрмолову під Могильовом: “Насилу выпутался из ада. Дураки меня выпустили”.

Російська сторона вважала себе переможницею через провал планів Наполеона відрізати 2-гу армію. Французи, у свою чергу, пишалися тим, що стримали натиск Багратіона під Могильовом.

Відірвавшись від супротивника під Могильовом, 2-га армія вже безперешкодно пішла на зближення з 1-ю армією. 3 серпня обидві, нарешті, з'єдналися під Смоленськом.

Частини корпусу Даву, переправившись через Дніпро під Оршей, зупинилися в районі Дубровно. Наполеон збирався із силами у Вітебську. Настав нетривалий відпочинок у ході Вітчизняної війни.

Отже, перший етап Вітчизняної війни 1812 року завершився. Обидва полководці - Барклай-де-Толлі й Багратіон - блискуче виконали завдання. Вони зберегли свої армії. І хоча втрати у військах (убиті, поранені, хворі, що відстали) були значні (близько 35 тис. осіб), російські солдати, пройшовши понад 700 км, знову встали на шляху наполеонівських загарбників біля Смоленська. Отже, “полювання” Наполеона “за двома зайцями” закінчилося тим, чим воно й повинно було закінчитися, згідно з російським прислів'ям: “Погонишься за двумя зайцами - ни одного не поймаешь”.

3 серпня 2-га західна армія вийшла до Смоленська, де з 1 серпня вже перебувала 1-ша західна армія. З'єднання обох армій відбулося. Задум Наполеона, розрахований на знищення розрізної російської армії був зірваний.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Бабкин В.И. Народное ополчение в Отечественной войне 1812 г.– М.,1962. – 696 с.
2. Бескровный Л.Г. Отечественная война 1812 г. –М., 1962. – 538 с.
3. Бутурлин Д. История нашествия императора Наполеона на Россию в 1812-м году. – Ч. 1-2. – СПб., 1837. – 390 с.
4. Гарнич М.Ф. 1812 год. – М.: Радянська школа, 1955. – 277 с.
5. Генерал Багратион. Сборник документов и материалов. – Л.: ОГИЗ, 1945. – 280 с.
6. Жилин П.А. Контрнаступление русской армии в 1812 году. – М.: Воениздат, 1955. – 399 с.
7. Керсановский А.А. История русской армии. – М.: Голос, 1999. – Т.1. – 304 с.
8. Почко Н.А. Генерал Н.Н. Раевский. – М.: Советский рабочий, 1971. – 56 с.
9. Сироткин В.Г. Отечественная война 1812 года. – М.: Просвещение, 1988. – 253 с.
10. Тарле Е. В. Нашествие Наполеона на Россию. 1812 год. – М.: ОГИЗ, 1943. – 365 с.
11. Троицкий Н.А. 1812: Великий год России. –М., 1988. – 483 с.
12. 1812: Воспоминания воинов русской армии. – М.: Мысль, 1991. – 477 с.
13. Яковцев Я. Маршал Ней. – М.: Мысль, 2009. – 157 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Кізюн Валерій Карпович – кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України КДПУ ім. В. Винниченка.

Наукові інтереси: проблеми державотворчого процесу в Україні й видавнича справа в Україні у 20-х рр. ХХ ст.

Синенко Олег Леонідович – викладач кафедри історії України КДПУ ім. В. Винниченка.

Наукові інтереси: соціально-економічні проблеми визвольних змагань 1917 – 20-тих рр. ХХ ст.